

בראשית פרקים מג-מד : הירידה השנייה של האחים למצרים

מבוא

ביחידה זו נעסוק בירידה השנייה של האחים למצרים. במרכז הלימוד עומדת עלילת הגביע ונאומו של יהודה. יוסף רוקם עלילה שבעטייה האחים עומדים במבחן הדומה לסיפור מכירת יוסף. יהודה נחלץ לעזרת בנימין ויוצא בנאום מוקפד ומעמיק בכדי לשכנע להציל את אחיו.

שאלה מכוונת למידה

- איך היה המפגש המחודש עם יוסף?
- מדוע יוזם יוסף את עלילת הגביע?
- באילו דרכים מבקש יהודה לשכנע את שליט מצרים לשחרר את בנימין?

הירידה השנייה למצרים והמפגש עם יוסף

ההכנות לירידה

בראשית מג

- (יא) ויאמר אלהם ישראל אביהם אם כן אפוא זאת עשו
קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בטינים ושקדים :
(יב) ויִסֹּף מִשְׁנֵה קָחוּ בְיָדְכֶם וְאֵת הַכֶּסֶף הַמוֹשָׁב בְּפִי אֲמַתְחַתִּיכֶם תְּשִׁיבוּ בְיָדְכֶם אוֹלֵי מִשְׁנֵה הוּא :
(יג) וְאֵת אַחֵיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל הָאִישׁ :
(יד) וְאֵל שְׂדֵי יִתֵּן לָכֶם רְחֵמִים לִפְנֵי הָאִישׁ וְשַׁלַּח לָכֶם אֶת אַחֵיכֶם אַחֵר וְאֵת בְּנִימִן וְאֶנִּי כְּאֲשֶׁר שְׁכַלְתִּי שְׁכַלְתִּי :

1. ההכנות של יעקב לקראת ירידת האחים למצרים ופגישתם עם השליט המצרי, מזכירות את הכנותיו של יעקב לקראת הפגישה עם עשו בפרק ל"ב. השלם את המילים החסרות :

- לקראת המפגש עם עשו, יעקב מכין את עצמו לשלושה דברים: (1) _____ (לב, י-יג) (2) _____ (לב, יד-כא) (3) _____ (לב, ח-ט)
לקראת המפגש עם השליט המצרי, יעקב מכין את עצמו לשני דברים: (1) _____ (מג, יד) (2) _____ (מג, יא-יב)

המפגש של האחים עם יוסף במצרים

בראשית מג

- (טו) ויקחו האנשים את המנחה הזאת ומשנה כסף לקחו בידם ואת בנימין ויקמו ויורדו מצרים ויעמדו לפני יוסף :
(טז) וירא יוסף אתם את בנימין
וילאמר לאשר על ביתו הבא את האנשים הביתה וטבח טבח והכן כי אתי יאכלו האנשים בצהרים :
(יז) ויעש האיש כאשר אמר יוסף ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף :
(יח) ויראו האנשים כי הובאו בית יוסף ויאמרו על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים להתגלל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת אתנו לעבדים ואת חמרינו :
(יט) ויגשו אל האיש אשר על בית יוסף וידברו אליו פתח הבית :
(כ) ויאמרו בי אדני רד ירדנו בתחלה לשבר אכל :
(כא) ויהי כי באנו אל המלון ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו כספנו במשקלו ונשב אתו בידנו :
(כב) וכסף אחר הורדנו בידנו לשבר אכל לא נדענו מי שם כספנו באמתחתינו :
(כג) ויאמר שלום לכם אל תיראו אלהיכם ואלהי אביכם נתן לכם מטמון באמתחתיכם כסףכם בא אלי ויוצא אלהם את שמעון :
(כד) ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף ויתן מים וירחצו רגליהם ויתן מספוא לחמריהם :

(כה) וַיְכִינּוּ אֶת הַמִּנְחָה עַד בּוֹא יוֹסֵף בְּצִהְרֵי: כִּי שָׁמְעוּ כִּי שָׁם יֵאָכְלוּ לֶחֶם:
(כו) וַיָּבֵא יוֹסֵף הַבֵּיתָה וַיְבִיאוּ לוֹ אֶת הַמִּנְחָה אֲשֶׁר בָּיָדָם הַבְּיָתָה וַיִּשְׁתַּחֲוּ לוֹ אַרְצָה:
(כז) וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר הַשָּׁלוֹם אֲבִיכֶם הֲזָקָן אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם הַעוֹדְנֵנוּ חַי:
(כח) וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם לְעַבְדְּךָ לְאַבְיֵנוּ עוֹדְנֵנוּ חַי וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּ:

2. עיין בפסוקים טו-כו, וענה:

- א. במה השתנה יחסו של יוסף לאחיו במפגש השני לעומת המפגש הראשון שלו איתם?
ב. במה יחס זה בא לידי ביטוי? ציין שני דברים שונים.

המפגש של יוסף עם בנימין

בראשית מג

(כט) וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיִּרְא אֶת בְּנֵימִין אָחִיו בֶּן אִמּוֹ וַיֹּאמֶר הֲזֶה אַחִיכֶם הַקָּטָן אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם אֵלַי וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יַחַדְךָ בְּנִי:
(ל) וַיִּמְהַר יוֹסֵף כִּי נִכְמְרוּ רַחֲמָיו אֶל אָחִיו וַיִּבְקֶשׁ לִבְכוֹת וַיָּבֵא הַחֲדָרָה וַיִּבְדֹּךְ שָׁמָּה:

רש"י בראשית מג, ל

כי נכמרו רחמיו - שאלו יש לך אח מאם, אמר לו אח היה לי ואיני יודע היכן הוא. יש לך בנים, אמר לו יש לי עשרה, אמר לו ומה שמם? אמר לו: "בִּלְע וְבִכָר וְאַשְׁבֵּל גְּרָא וְנַעֲמָן אָחִי וְרָאשׁ מְפִים וְחָפִים וְאַרְדֹּךְ" (בראשית מו, כא) אמר לו מה טיבן של שמות הללו? אמר לו כולם על שם אחי והצרות אשר מצאוהו, "בלע" - שנבלע בין האומות. "בכר" - שהיה בכור לאמי. "אשבל" - ששבאו אל. "גרא" - שנתגייר באכסניא. ו"נעמן" - שהיה נעים ביותר. "אחי" ו"ראש" - אחי היה וראשי היה. "מופים" - מפי אביו למד. "וחופים" - שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו. "וארד" - שירד לבין האומות, כדאיתא במסכת סוטה (לו ב) - מיד נכמרו רחמיו.

3. עיין בפסוקים כט-ל וברש"י, וענה:

- א. לפי הפשט, מדוע בכה יוסף בראותו את בנימין?
א. לפי רש"י, מדוע בכה יוסף בראותו את בנימין?

יוסף נותן לבנימין פי חמש יותר מתנות מאחיו

בראשית מג

(לא) וַיִּרְחֹץ פָּנָיו וַיֵּצֵא וַיִּתְאַפֵּק וַיֹּאמֶר שִׁימוּ לָחֶם:
(לב) וַיִּשְׁימוּ לוֹ לְבָדוֹ וְלָהֶם לְבָדָם וְלַמִּצְרַיִם הָאֲכָלִים אֶתוֹ לְבָדָם
כִּי לֹא יוֹכְלוּן הַמִּצְרַיִם לֶאֱכֹל אֶת הָעֵבְרִים לָחֶם כִּי תוֹעֵבָה הוּא לַמִּצְרַיִם:
(לג) וַיִּשְׁבּוּ לְפָנָיו הַבָּכָר כִּבְכָרְתוֹ וְהַצְעִיר כְּצַעֲרָתוֹ וַיִּתְמָהוּ הָאֲנָשִׁים אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ:
(לד) וַיִּשָּׂא מִשָּׂאת מֵאֵת פָּנָיו אֱלֹהִים וַתֵּרֵב מִשָּׂאת בְּנֵימִן מִמִּשָּׂאת כָּלֶם חֲמִשׁ יְדוֹת וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ:

ספורנו בראשית מג, לד

ותרב משאת בנימין - לראות אם יקנאו בו.

4. עיין בפסוק לד ובספורנו, וענה:

- א. לפי הספורנו מדוע יוסף מפלה את בנימין ונותן לו פי חמש מתנות יותר מאחיו?
ב. לאיזה פירוש שלמדנו ביחס להתנהגות יוסף כלפי אחיו פירוש זה מתאים?

עלילת הגביע

בראשית מד

- (א) וַיֵּצֵא אֶת אֲשֶׁר עַל בֵּיתוֹ לֵאמֹר מִלֵּא אֶת אֲמִתַּחַת הָאֲנָשִׁים אֲכַל כְּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת וְשִׁים כֶּסֶף אִישׁ בְּפִי אֲמִתַּחְתּוֹ:
- (ב) וְאֵת גְּבִיעֵי גְבִיעֵי הַכֶּסֶף תִּשִׂים בְּפִי אֲמִתַּחַת הַקֶּטָן וְאֵת כֶּסֶף שִׁבְרוֹ וַיַּעַשׂ כְּדָבַר יוֹסֵף אֲשֶׁר דָּבַר:
- (ג) הַבֶּקֶר אֹר וְהָאֲנָשִׁים שְׁלָחוּ הֵמָּה וְחַמְרֵיהֶם:
- (ד) הֵם יֵצְאוּ אֶת הָעִיר לֹא הִרְחִיקוּ וַיֹּסֵף אֲמַר לְאֲשֶׁר עַל בֵּיתוֹ קוּם רְדֵף אַחֲרֵי הָאֲנָשִׁים וְהַשְׁגֵּתֶם וְאִמְרַתְּ אֲלֵהֶם לָמָּה שְׁלַמְתֶּם רְעָה תַחַת טוֹבָה:
- (ה) הֲלוֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתָּה אֲדֹנָי בּוֹ וְהוּא נָחַשׁ בּוֹ הֲרַעְתֶּם אֲשֶׁר עָשִׂיתֶם:
- (ו) וַיִּשְׁגְּם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה:
- (ז) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנָי כְּדָבָרִים הָאֵלֶּה חֲלִילָה לְעַבְדֶּיךָ מַעֲשׂוֹת כְּדָבָר הַזֶּה:
- (ח) הֵן כֶּסֶף אֲשֶׁר מִצָּאנוּ בְּפִי אֲמִתַּחְתֵּינוּ הִשִּׁיבֵנוּ אֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְאִיךָ נִגְנַב מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב:
- (ט) אֲשֶׁר יִמְצָא אֹתוֹ מֵעַבְדֶּיךָ וְמֵת וְגַם אֲנַחְנוּ נִהְיֶה לְאֲדֹנֶיךָ לְעַבְדִּים:
- (י) וַיֹּאמֶר גַּם עִתָּה כְּדָבָרֶיכֶם כֵּן הוּא אֲשֶׁר יִמְצָא אֹתוֹ יִהְיֶה לִי עֶבֶד וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִים:
- (יא) וַיִּמְהָרוּ וַיֹּרְדוּ אִישׁ אֶת אֲמִתַּחְתּוֹ אֶרְצָה וַיִּפְתְּחוּ אִישׁ אֲמִתַּחְתּוֹ:
- (יב) וַיִּחַפְּשׂ בְּגֹדוֹל הַחֵל וּבִקְטָן כֻּלָּה וַיִּמְצָא הַגְּבִיעַ בְּאֲמִתַּחַת בְּנִימָן:
- (יג) וַיִּקְרְעוּ שְׁמֹלְתָם וַיַּעֲמִס אִישׁ עַל חֻמְרוֹ וַיִּשְׁבּוּ הָעִירָה:

אברבנאל בראשית מג (השאלות)

השאלה הג': אחרי שכבר העניש יוסף את אחיו, ובצערו אותם לקח נקמתו מהם, ושהביאו לפניו את בנימין שהיה חפץ לראותו, ושנתקיים חלומו י"א כוכבים משתחווים לי, ומלא תאותו בשלמות, ואחיו אכלו עמו, והשלים עמהם - למה זה עוד הביאים בנסיון אחר מהגביע? כל שכן (למה העליל על) בנימין שלא הרע עמו, והיה אחיו בן אמו?

השאלה הד': למה צוה יוסף לשים כסף איש בפי אמתחתו ואת גביע הכסף באמתחת בנימין, כי הנה הגביע היה צריך לענין התחבולה, אבל הכסף לא היה צורך?...

5. כתוב בלשונך, מה הן שתי השאלות ששואל האברבנאל על פרשת הגביע? :

אברבנאל בראשית מג (התשובות)

עם כל הנסיון שעשה יוסף לאחיו בעלילת המרגלים, עוד נשאר ספק בלבו, האם היה להם אהבה עם בנימין, או אם היו עדין שונאים את בני רחל אמו. ולכן רצה להביא את בנימין בפרט בנסיון הגביע לראות אם ישתדלו להצילו. אבל חשש עם זה, אולי יחשבו אחיו שהיה אמת שבנימין גנב את הגביע, כמו שרחל אמו גנבה את התרפים לאביה. ואולי מפני זה יאמרו 'הנפש החוטאת היא תמות' ולא ידרשו בעדו - בכל כחם, לא (נגלל) שנאתם אותו כי אם לְבוֹשְׁתָם מרוע המעשה. הנה מפני זה צוה יוסף להשיב עם הגביע כסף שברו וכן כספיהם של כולם, שבזה יכירו הם שלא היה האשמת בנימין ורשעתו, כי אם מעלילת האדון. ובידיעתם זו, אם יחמלו עליו וישתדלו להוציאו מעבודתו, וְיָדַע שֶׁהֵם אוהבים אותו, ויהיו בעיני יוסף בעלי תשובה גמורים, וְיִתְּנָדַע אֵלֵיהֶם וַיִּיטִיב עִמָּהֶם כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה. אבל אם המה יעזבוהו לעבד, וְיָדַע שֶׁעֲדִין הֵמָּה עוֹמְדִים בְּמַרְדָּם, וַיִּתְּנָדַע לָהֶם יוֹסֵף לְאוֹיֵב וְהוּא יִלְחַם בָּם.

הנה התבאר צורך נסיון ענין הגביע, ולמה היה בפרט בנימין, ולמה הושם כסף באמתחתו.

והותרו בזה השאלה הג' וה-ד'.

6. כתוב בלשונך, את שתי התשובות של אברבנאל, לשאלות שהוא בעצמו שאל.

7. לפי הפירוש שהציע אברבנאל, הבא ראיה שכבר בפסוקים יב-יג ניתן לראות שהאחים עמדו במבחן?

רמב"ם הלכות תשובה פרק ב

אי זו היא תשובה גמורה? זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו ופירש ולא עשה מפני התשובה, לא מיראה ולא מכשולון כח. כיצד? הרי שבא על אשה בעבירה, ולאחר זמן נתייחד עמה, והוא עומד באהבתו בה ובכח גופו ובמדינה שעבר בה, ופירש ולא עבר - זהו בעל תשובה גמורה.

8. כיצד דברי הרמב"ם בהלכות תשובה, מסייעים לפירוש של האברבנאל?

9. בפרק מב למדנו שתי גישות פרשניות לשאלה: מדוע יוסף התנכר לאחיו - שיטת הרמב"ן ושיטת בעל "עקידת יצחק". לאיזו גישה דומה השיטה של האברבנאל? נמק.

מבנה דברי האחים - קל וחומר

בראשית מד

(ז) ויאמרו אליו למה ידבר אדני פדברים האלה חלילה לעבדיך מעשות פדבר הזה:
(ח) הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו השיבנו אליך מארץ כנען ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב:
רש"י בראשית מד, ח
הן כסף אשר מצאנו - זה אחד מעשרה קל וחומר האמורים בתורה (בתנ"ך), וכולן מנויין בבראשית רבה צב, ז.

10. עיין בפסוקים ז-ח, ובדברי רש"י וענה:

א. מהו "הקל וחומר" בפסוק ח? פרט התשובתך מהו "הקל" ומהו "החומר"

ב. מה רוצים האחים להוכיח בעזרת "הקל וחומר" הזה?

תגובת האחים לעלילה

בראשית מד

(יב) ויחפש בגדול החל ובקטן כלה וימצא הגביע באמתחת בנימן:
(יג) ויקרעו שמלתם ויעמס איש על חמרו וישבו העירה:
(יד) ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף והוא עוֹדֵנו שם ויפלו לפניו ארצה:
(טו) ויאמר להם יוסף מה המעשה הזה אשר עשיתם הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמני:
(טז) ויאמר יהודה מה נאמר לאדני מה ידבר ומה נצטדק האלהים מצא את עון עבדיך:
הִנְנוּ עֹבְדִים לַאֲדֹנָי גַם אֲנַחְנוּ גַם אֲשֶׁר נִמְצָא הַגְּבִיעַ בְּיָדוֹ:
(יז) ויאמר חלילה לי מעשות זאת האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם: פ

מנהיגותו של יהודה

לאורך המפגשים של האחים עם השליט המצרי הם נקלעים לצרה אחר צרה ולמשבר אחר משבר. עד כה את המשבר מול השליט המצרי ניהלו כל האחים, יוסף מדבר עם 'האנשים' והתגובה של האחים בדרך כלל מנוסחת בלשון "ויאמרו..." - בלשון רבים. אלא שכאן בפסוק יד חלה תפנית משמעותית בניהול המשבר, בשלב זה יהודה לוקח את הפיקוד ואת המנהיגות, ומעתה ואילך הוא מנהל את המשבר ואת הויכוח עם השליט המצרי. שנאמר: "ויבא יהודה ואחיו... ויאמר יהודה... ויאמר" - בלשון יחיד.

יהודה מצדיק עליו את הדין

בראשית מד, טז

וַיֹּאמֶר יְהוּדָה מֵה נֹאמַר לְאֲדָנָי מִה נְדַבֵּר וּמֵה נִצְטַדֵּק הָאֱלֹהִים מִצָּא אֶת עֹן עֲבָדֶיךָ
הִנְנוּ עֲבָדִים לְאֲדָנָי גַּם אֲנַחְנוּ גַם אֲשֶׁר נִמְצָא הַגְּבִיעַ בְּיָדוֹ:

ספורנו

הָאֱלֹהִים מִצָּא אֶת עֹן עֲבָדֶיךָ - לֹא בְשִׁבִיל זֶה אָנוּ נִעְנָשִׁים, שֶׁלֹּא חָטְאוּנוּ בְּזֶה כָּלֵל, אֶלֶּא בְשִׁבִיל עֹן שֶׁעָשִׂינוּ לְיָמִים
רַשׁוּנִים, רְצָה הָאֵל לְהַעֲנִישׁנוּ וּלְהַפְרֵעַ מִמֶּנּוּ עַל דָּדֶךָ.

11. יהודה אומר לשליט המצרי "הָאֱלֹהִים מִצָּא אֶת עֹן עֲבָדֶיךָ", למשפט הזה יש שתי משמעויות שונות:

א. מה ההבנה הפשוטה של משפט זה?

ב. לפי הספורנו, מה התכוון יהודה לומר במשפט הזה? ולמי מופנית הבנה זו?

ג. היכן בעבר האחים אמרו שני משפטים הדומים למשפט הזה?

מדבריו של יהודה עולה תחושה של כניעה והוא אינו מבקש דבר, רק בהמשך כאשר מציע השליט המצרי לשחרר את כולם ולהשאיר את בנימין, הוא פונה אליו בבקשה לשחרר את בנימין ולהשאיר במקומו.

נאום יהודה

אחי יוסף נקלעה לצרה אוימה ונוראה, הגביע נמצא באמתחת אחיהם בנימין והוא מואשם בגניבה, העונש הצפוי לו הוא להשאר במצרים כעבד. האחים יודעים שזו תהיה פגיעה אנושה בם ובעיקר באביהם, והם חוזרים לפגישה מכרעת עם השליט. יהודה לוקח את התפקיד לשאת דברים לפני השליט, והכל תלוי עכשיו בדבריו, במילים שיוציא מפיו, האם יצליחו דבריו להיכנס לאוזניו של המושל המצרי המתעלל בהם, האם יצליחו דבריו לחדור אל ליבו.

סגנון הנאום - האם הנאום הוא נאום פייסני או נאום לוחמי?

12. עיין בנאום של יהודה בפרק מד פסוקים יח-לד. האם לדעתך, זה נאום פייסני או לוחמי? בסס את תשובתך על הכתוב.

בראשית מד

- (יח) ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני אדני ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה (יט) אדני שאל את עבדך לאמר היש לכם אב או אח :
- (כ) ויאמר אל אדני יש לנו אב זקן וילד זקנים קטן ואחיו מת ויותר הוא לבדו לאמו ואביו אהבו : (כא) ותאמר אל עבדך הורדהו אלי ואשימה עיני עליו :
- (כב) ויאמר אל אדני לא יוכל הנער לעזב את אביו ועזב את אביו ומת : (כג) ותאמר אל עבדך אם לא ירד אחיכם הקטן אתכם לא תספון לראות פני : (כד) ויהי פי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדני :
- (כה) ויאמר אבינו שבו שברו לנו מעט אכל : (כו) ויאמר לא נוכל לרדת אם יש אחינו הקטן אתנו וירדנו כי לא נוכל לראות פני האיש ואחינו הקטן איננו אתנו : (כז) ויאמר עבדך אבי אלינו אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי : (כח) ויצא האחד מאתי ואמר אך טרף טרף ולא ראיתיו עד הנה : (כט) ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון והורדתם את שיבתי ברעה שאלה : (ל) ועתה כבאי אל עבדך אבי והנער איננו ונפשו קשורה בנפשו : (לא) והיה כראותו כי אין הנער ומת והורידו עבדך את שיבת עבדך אבינו בגון שאלה : (לב) כי עבדך ערב את הנער מעם אבי לאמר אם לא אביאנו אליך וחטאתי לאבי כל הימים : (לג) ועתה ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדני והנער יעל עם אחיו : (לד) כי איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי פן אראה ברע אשר ימצא את אבי :

סגנון הנאום לפי פשוטו של מקרא

13. **מפשוטו של מקרא** עולה שמדובר בנאום פייסני, שמטרתו לרכך את השליט המצרי, שיבטל את העונש הצפוי לבנימין, בשני אמצעים מרכזיים: **חנופה ורחמים**.
- א. סמן במרקר צהוב את הביטויים המורים על **דברי כבוד חנופה**, ובמרקר ירוק את הביטויים שמעוררים **רחמים**.
- ב. כמה ביטויים יש בנאום של יהודה של חנופה וכבוד וכמה ביטויים תפקידם לעורר רחמים?

סגנון הנאום על דרך הדרש

חז"ל ופרשנים ההולכים בדרך הדרש מצאו בנאום של יהודה רמזים לכך שהייתה ליהודה גם מגמה תקיפה יותר, מגמה לוחמנית ומאשימה.

בראשית רבה (וילנא) פרשת ויגש פרשה צג
 ויגש אליו יהודה - (נחלקו בדבר) ר' יהודה, ר' נחמיה, ורבנן:
 ר' יהודה אומר: הגשה למלחמה, מהיכן? ממה שנאמר "וַיִּגֶשׁ יוֹאָב וְהָעָם אֲשֶׁר עִמּוֹ לְמִלְחָמָה בְּאָרָם" (שמואל ב י, יג)
 רבי נחמיה אומר: הגשה לפיוס, מהיכן? ממה שנאמר "וַיִּגֶשׁוּ בְנֵי יְהוּדָה אֶל יְהוֹשֻׁעַ בְּגִלְגָל" (יהושע יד, ו)
 רבנן אמרי: הגשה לתפלה, "וַיִּגֶשׁ אֶלְיָהוּ הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהֵי אֲבִרְהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל הַיּוֹם יִנָּדַע כִּי...²" (מלכים א יח, לו)
 ר אלעזר אמר: פשט להון, אם למלחמה - אני בא, אם לפיוס - אני בא, אם לתפלה - אני בא.

רש"י בראשית מד יח
 ויגש אליו... דָּבַר באזני אדני - יכנסו דברי באזניך (כלומר שמע וקבל את דברי).
 ואל יחר אפך - מכאן אתה למד שדבר אליו קשות.

שמות לב ז (בעקבות חטא העגל)
 וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר לֵךְ רַד כִּי שָׁחַת עַמְּךָ אֲשֶׁר הִעֲלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם...
רש"י
 וידבר - לשון קושי הוא, כמו (שנאמר במפגש הראשון של יוסף עם אחיו) "וידבר אתם קשות" (בראשית מב ז).

14. עיין במקורות שלעיל וענה: מה הן שלוש הרמיזות בכתוב לכך שיהודה דיבר בסגנון תקיף ולוחמני בנאום שלו?

המבנה של הנאום

15. בטבלאות שלפניך מוצגות שתי אפשרויות שונות כיצד לחלק את הנאום של יהודה. תן כותרת לכל חלק.

אפשרות א³

החלק	הפסוקים	הכותרת
חלק א	יט-כט	
חלק ב	ל-לב	
חלק ג	לג-לד	

לפי החלוקה זו המעבר בין החלקים הוא ע"י המילה "ועתה..."

אפשרות ב

החלק	הפסוקים	הכותרת
חלק א	יט-כג	
חלק ב	כד-לב	
חלק ג	לג-לד	

¹ בני יהודה נגשו לפייס את יהושע שיסכים לתת לכלב כנחלה את חברון, והדברים שם נאמרים בלשון רכה ופיסנית.
² במעמד אליהו בהר הכרמל אליהו נגש ומתפלל לה' שיוריד אש מן השמיים וישרוף את הקורבן העולה של אליהו.
³ אפשרות א' היא החלוקה של נחמה ליבוביץ "עיונים בספר בראשית" עמ' 344.

התכנים של הנאום

ראינו לעיל שמבחינת האחים ויהודה מדובר בנאום גורלי, לכן כמילה וכל טיעון צריך להיות מחושב ושקול: באיזה סגנון לומר את הדברים? ובעיקר מה לומר? ומה לא כדאי לומר? ננסה לעמוד על התחכום בנאום של יהודה הכולל שלושה תכנים מרכזיים:

- א. תכנים תקיפים מרומזים.
- ב. תכנים הקשורים לחנופה וכבוד למלכות.
- ג. תכנים שמטרתם לעורר רחמים.

א. תכנים תקיפים מרומזים

ראינו לעיל כי יש מן המפרשים, ההולכים בדרך הדרש, המוצאים רמזים לכך שהייתה ליהודה גם מגמה תקיפה יותר, מגמה לוחמנית ומאשימה. מפרשים אלו תלו את דבריהם על שלושה לשונות המופיעים בפסוק יח: "וַיִּגַשׁ", "וַיֹּאֲלֵךְ יַחַר אֶפְרַיִם", ו"וַיִּדְבֹּר". נבחן עתה האם גם בתוכן של הנאום ניתן למצוא ראיות לכך שיהודה אומר דברים תקיפים, לוחמניים ומאשימים:

בראשית מד

(יח) וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי יְדֹבֵר נָא עֲבַדְךָ דָּבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנָי וְאֵל יַחַר אֶפְרַיִם בְּעֲבַדְךָ כִּי כְמוֹךָ כָּפַרְעָה (יט) אֲדֹנָי שְׂאֵל אֶת עֲבָדְךָ לֵאמֹר הֲיֵשׁ לָכֶם אָב או אָח : (כ) וַנֹּאמֶר אֵל אֲדֹנָי יֵשׁ לָנוּ אָב זָקֵן וְיִלְד זָקֵן וְאָחִיו מֵת וַיֹּתֵר הוּא לְבָדוֹ לְאָמוֹ וְאָבִיו אֶהְבּוּ : (כא) וַתֹּאמֶר אֵל עֲבַדְךָ הוֹרְדֵהוּ אֵלַי וְאֶשְׂימָה עֵינֵי עָלָיו : (כב) וַנֹּאמֶר אֵל אֲדֹנָי לֹא יוּכַל הַנַּעַר לְעֹזֵב אֶת אָבִיו וְעֹזֵב אֶת אָבִיו וּמֵת : (כג) וַתֹּאמֶר אֵל עֲבַדְךָ אִם לֹא יֵרֵד אֶחֱיֶכֶם הַקָּטָן אֶתְכֶם לֹא תִסְפוּן לְרֵאוֹת פָּנָי :

נחמה ליבוביץ, עיונים בספר בראשית, עמ' 345

לכאורה אין זה אלא סיפור העובדות. דיבורך - דיברינו - דיבורך. ואולם מה הכוונה? למה על יהודה להזכיר ליוסף את הידוע לו יפה?
ומיד ניווכח שאין בזה אלא זעקת המרגיש בהתעללות, טענת החף מפשע הרוצה לומר, כי פחים נטמנו לרגליו, אך אין הוא מעז לומר זאת בגלוי. כפירוש במדרש תנחומא ויגש ה:
אדוני שאל את עבדו - אמר לו יהודה מתחילה בעלילה באת עלינו, מכמה מדינות ירדו למצרים לשבור אוכל ולא שאלת אחד מהן (על משפחתו). שמא בתך באנו לקחת? או אחותינו אתה סבור לישא? (ובגלל זה אתה בררת על משפחתינו) אף על פי כן לא כסינו ממך דבר.
...ואף על פי שאמרנו לך שהאב הזקן ולא יוכל לחיות בלעדיו, אתה עמדת על שלך, כצור חלמיש:
"וַתֹּאמֶר אֵל עֲבַדְךָ הוֹרְדֵהוּ אֵלַי וְאֶשְׂימָה עֵינֵי עָלָיו" (כא)
וכי אמר יוסף מילים אלה? ומה כוונתם? ושוב נראה כאן כעין טענה ותביעה מוסתרת...

16. עיין בפסוקים יח-כג ובדברי נחמה ליבוביץ וענה:

- א. מהו הקושי שמעלה נחמה ליבוביץ על פסוקים יח-כג?
- ב. כיצד נחמה ליבוביץ מישבת קושי זה?
- ג. מהו התוכן התקיף שנאמר במרומז בנאום של יהודה? ומה ההראיות ליהודה מביא לטיעונו.

ב. תכנים הקשורים לחנופה וכבוד למלכות.

ראינו לעיל שיהודה בוחר לנאום בסגנון של חנופה ומתן כבוד למלכות, וזאת הוא עושה על ידי שימוש רב במילים היוצרות אווירה של **כבוד וחנופה: 13 פעמים לשון "עבד", 7 פעמים לשון "אדוני"**. נבחן עתה האם גם בתוכן של הנאום ניתן למצוא ראיות לכך שיהודה אומר דברים שמגמתם לשמור על כבודו של השליט.

17. בנאום גורלי, חשוב מאוד לדעת 'מה לומר?' וגם 'מה לא לומר!'. בפסוקים יט-כט יהודה מתאר לשליט המצרי את השתלשלות העניינים מאז הגיעו הוא ואחיו למצרים לקנות אוכל.

א. ציין שני פרטים שאירעו בעבר ויהודה השמיט מדבריו?

ב. מדוע הוא השמיט אותם?

ג. תכנים שמטרתם לעורר רחמים

ראינו לעיל שיהודה בוחר בסגנון שמטרתו לעורר רחמים וזאת הוא עושה ע"י כך שהוא לא משתמש בשמותיהם של האנשים - יעקב ובנימין - אלא בכינויים של בני משפחה: **14 פעמים לשון "אב", "בן", "קטן" ו"נער"**. נבחן עתה האם גם בתוכן של הנאום ניתן למצוא ראיות לכך שיהודה אומר דברים שמטרתם לעורר רחמים.

בראשית מד

(כד) וַיְהִי כִּי עָלִינוּ אֶל עֶבְדְּךָ אָבִי וַנֵּגֶד לוֹ אֶת דְּבָרֵי אֲדָנִי :

(כה) וַיֹּאמֶר אָבִינוּ שָׁבוּ שָׁבְרוּ לָנוּ מַעַט אֶכֶל :

(כו) וַנֹּאמֶר לֹא נוּכַל לָרֶדֶת אִם יֵשׁ אַחִינוּ הַקָּטָן אֲתָנוּ וַיִּרְדְּנוּ כִּי לֹא נוּכַל לָרְאוֹת פְּנֵי הָאִישׁ וְאַחִינוּ הַקָּטָן אֵינָנו אֲתָנוּ :

(כז) וַיֹּאמֶר עֶבְדְּךָ אָבִי אֵלֵינוּ אַתֶּם יֹדְעֵתֶם כִּי שְׁנַיִם יְלָדָה לִּי אִשְׁתִּי :

(כח) וַיֵּצֵא הָאֶחָד מֵאֲתֵי וַאֲמַר אֶדְ טָרֶף וְלֹא רָאִיתִיו עַד הַנֶּה :

(כט) וּלְקַחְתֶּם גַּם אֶת זֶה מַעַם פְּנֵי וְקָרְהוּ אֶסּוֹן וְהוֹרְדְתֶם אֶת שִׁיבְתִי בְרַעַה שְׂאֵלָה :

(ל) וְעַתָּה כְּבֹאִי אֶל עֶבְדְּךָ אָבִי וְהַנְעַר אֵינָנו אֲתָנוּ וְנִפְשׁוּ קְשׁוּרָה בְּנַפְשׁוֹ :

(לא) וְהִיָּה כְּרֹאוֹתוֹ כִּי אֵין הַנְעַר וְנָמַת וְהוֹרִידוּ עֶבְדֶיךָ אֶת שִׁיבַת עֶבְדְּךָ אָבִינוּ בְּיָגוֹן שְׂאֵלָה :

(לב) כִּי עֶבְדְּךָ עָרַב אֶת הַנְעַר מֵעַם אָבִי לֵאמֹר אִם לֹא אָבִיאָנוּ אֵלֶיךָ וְחִטָּאתִי לְאָבִי כָּל הַיָּמִים :

בחלק השני של הנאום, בפסוקים כז-כט, יהודה מתאר לשליט המצרי דו-שיח שהתנהל בין אביהם לבין בניו, כשהם שבו אליו לארץ כנען עם הדרישה להוריד את בנימין למצרים. שיחה מרגשת זאת לא שמענו במפורש מפי יעקב אבינו, וכפי שכותבת נחמה לייבוביץ כנראה לא נאמרה מעולם "וכי במעמד עשרת בניו בני לאה בני זלפה ובני בלהה יאמר: 'אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי'? אשתי האחת, האמיתית, האהובה? האם לא נענש דיו על אשר אהב את יוסף מכל אחיו" (עמ' 346-347).

18. בהנחה שאכן השיחה מרגשת המתוארת בפסוקים כז-כט מעולם לא התנהלה, מדוע יהודה מוצא לנכון להמציא אותה, ולומר אותה לשליט המצרי? מה זה תורם לנסיון השכנוע שלו לבטל את רוע הגזרה?

19. איזה טיעון נוסף מעלה יהודה בנאומו שמטרתו לעורר את רחמיו של השליט המצרי?

דברי פיוס

ראינו לעיל את שיטתו של רבי נחמיה שסבר שיהודה התכוון בנאומו לפייס. לפניך מדרש נוסף ההולך בכיוון זה:

☒ בראשית רבה פרשת ויגש פרשה צג

א"ר חייא בר אבא: כל הדברים שאתה קורא שדיבר יהודה ליוסף בפני אחיו, עד שאתה מגיע 'ולא יכול יוסף להתאפק', היה בהם: פיוס ליוסף, פיוס לאחיו, ופיוס לבנימין.
פיוס ליוסף - (מדברי יהודה יכל יוסף) לומר: 'ראו היאך הוא נותן נפשו על בניה של רחל'.
פיוס לאחיו - (מדברי יהודה יכלו האחים) לומר: 'ראו היאך הוא נותן נפשו על אחיו'.
פיוס לבנימין - (מדברי יהודה יכל בנימין להבין כאילו יוסף) אמר לו: 'כשם שנתתי נפשי עליך (להצילך ולהשיבך דאביך), כך אני נותן נפשי על אָחִיךָ (כך אני מוכן להציל ולפדות את אחיך יוסף אם אמצאנו).

המדרש הזה מדגיש את המגמה הפייסנית שבנאום.